

Anmeldelser

Bjarne Sandstrøm

Mellem indlevelse og demaskering

Per Krogh Hansen: *Karakterens rolle. Aspekter af en litterær karakterologi*, Kbh. 2000 (Forlaget Medusa).

Det er fundamentale spørgsmål, Per Krogh Hansen sætter på dagsordenen i sin afhandling *Karakterens rolle*. Som titlen angiver, diskuterer den karakterbegrebets funktion inden for feltet litterær analyse, men som om dette emne ikke i sig selv er omfattende nok spejler den derudover et paradigmeskift, som er foregået i litteratur, i litteraturvidenskab og i den filosofi, som disse har taget teoretisk afsæt i.

Afhandlingen nærmer sig indledningsvis sit emne ved historisk at følge og diskutere vekslende teoretiske positioner, fra hvilke karakterbegrebet har været anskuet gennem et lille århundrede. Det drejer sig om en udvikling, der strækker sig fra en tid, hvor kritikken opfattede det at skabe store litterære karakterer som fiktionens sine qua non, frem til strukturalismens reduktion af karakteren til aktant, en underordnet funktion af handlingen. Et forløb, der igen spejler den kritik af menneske, individ, subjekt, der har været et hovedtema i det tyvende århundrede (fra 'menneskets fordrivelse fra kunsten' til 'subjektets død'), kulminerende i fransk filosofi i 60'erne (Greimas,

Barthes og Foucault) og parallelt i den samtidige litteratur (Robbe-Grillet og Sarraute).

Beskrivelsen af karakterbegrebets opløsning tjener dog først og fremmest som afsæt for PKHs eget teoretiske projekt, at foretage en modgående bevægelse for at restituere begrebet og udvikle et beskrivelsesprog, der kan tildele karakteren en central funktion i den æstetiske analyse. Til det mål tages forskellige tråde op fra nyere teoretikere, der deler denne interesse. Gennem en række afsnit med overskrifter som »Det litterære karaktermord«, »Karakteren genoplivet« og »Karakterens genkomst« tegnes karakterbegrebets vej som et dramas udfoldelse fra knudens stramning over peripeti til anagnorisis. Som det således fremgår, er bogen ikke blot en kortlægning af kritikkens historiske udvikling, men et partsindlæg i sagen, et forsvar for karakterbegrebets analytiske gyldighed. Om så denne kritiske restaurationsproces (i lighed med nedbrydningsprocessen) er symptom på en mere omfattende strømning i tidens litteratur og tænkning, tager bogen desværre ikke direkte stilling til. Den koncentrerer sig (udover sporadiske forsøg på at opridse historiske udviklingslinjer) om at bidrage til en teoretisk beskrivelse af karakteren. I afhandlingens særdeles nøgterne slutkapitel pointeres det endog, at den i bogen udviklede metode har sin begrænsning med hensyn til at beskrive karakterkonceptet i nyere litteratur. Så her profeteres altså ikke om et mere omfattende historisk tidehverv.

Når PKH taler om karakterens genkomst, drejer det sig da heller ikke om en form for nyhumanistisk tilbagevenden til forne tiders naivt mimetiske

opfattelse af karakteren som 'en ven for livet', som man stadig står på fortrolig fod med, selv når man har glemt det værk, af hvis univers han er en del. For PKH er tekstanalysens basis de tematiske værdistrukturer, som strukturalismen vendte sit røntgenøjne imod. Hans karakterprojekt går ud på at udvikle et karakterologisk beskrivelsesprog, der gør det muligt at læse karakteren som en formidling af det tematiske i værket. Så værkkonceptet er altså fortsat fundamentalt strukturalistisk.

Når karakterkategorien alligevel kan fungere i denne sammenhæng, skyldes det, at den opfattes som et supplerende alternativ til strukturalismens tekstbegreb. Her har inspiration fra receptionsteoriens forestilling om læsningen som en medskabende proces spillet ind. Forud for en strukturalistisk afdekning af et værks skjulte grundstruktur ligger værket nemlig som et åbent oplevelsesfelt med 'tomme pladser', der udfyldes ved læserens indlevelse.

Det er således kontrasterende forståelsesformer, der konfronteres i PKHs afhandling, forståelsesformer, som egentlig ikke skulle være på talefod. Men ligesom de er hinandens skygge, er de også hinandens konsekvens. Da Roland Barthes i artiklen »La mort de l'auteur« fra 1968 (som PKH henviser til) som en følge af strukturalismens begreb om tekstens meningsproduktion kobede forfatterens død med læserens fødsel, slog han porten op for receptionsteoriens åbne læseroplevelse.

Strukturalismens begreb om læsning er formelt, distanceret og koldt. Receptionsteoriens bygger på en indlevelse, som er parat til at lade sig forføre af fremstillingens illusionsskabende kraft.

Det er mellem disse to positioner, PKM medierer på nærmest hegeliansk vis. Strukturalismens tese modsiges af receptionsteoriens refleksion, men tesen videreføres ved indoptagelse af modsigelsen. Udover at udvikle et karakterologisk beskrivelsesprog ligger der latent i *Karakterens rolle* ansatser til både en generel formidlingsteori og en litteraturpædagogik.

For at nå sit mål kaster bogen sig ud i et større oprydningsarbejde, der foretages på flere områder. Den teoretiske litteratur bliver naturligvis gennemtrawlet og diskuteret. Dernæst skal der hugges en sti gennem en jungle af terminologiske forviklinger. Det begrebsapparat, der foreligger på feltet, er et miks af hverdagserfaring, almen psykologi, fagspsykologiske termer og mere eller mindre etableret litterær praksis, der – gået nærmere på klingen – viser sig at være slingrende. I dette saneringsprojekt opfyldes nogle af en ph.d.-afhandlings pligter, som en læser dog stedvis gerne så sig sparet for at følge i detaljer.

Efter at grunden er ryddet, rejser PKH så den strukturmodel, der sammenfatter hans forestilling om det litterære værks dele og deres indbyrdes sammenhæng. Modellen opererer med tre niveauer. I hver ende, øverst og nederst, befinder sig henholdsvis en overfladestruktur (svarende til det mimetiske plan, hvor receptionsteoriens læser indlevelsesmæssigt tilegner sig værket), og en dybdestruktur, som en strukturalistisk tekstlæsning interesserer sig for i bestræbelsen for at afdække tekstens værdisystem, tematiske grundmønstre o.a. Og 'som mediator mellem disse' en mellemstruktur, hvor den karakterologiske analyse foretages. Disse tre lag er så igen på tværs opspaltet i de fem ud-

trykspotentialer, karakteren har til rådighed: handling, sprog, meddelelse, fremtræden og interpersonel karakterisering. I denne model er afhandlingens teoretiske og analytiske grundkoncept udfoldet. Hvad der står tilbage at give, er uddybende forklaringer på modellens begreber, samt at prøvekøre teorien i nogle analyser, der skal teste dens funktionalitet.

Defineringen af de begreber, der indgår i modellen, rummer dels en opsamling af traditionelt bekendte forestillinger om karakteriseringens grundformer (handling, sprog, meddelelse, fremtræden (environmental, fysisk, nominal), dels originale bidrag til en terminologi, der åbner nye synsvinkler (interpersonel karakterisering, karaktantmodellen).

Fremstillingsniveauet er her ret svingende. Fra hastig summarisk sammenfatning af bekendte synspunkter, der skal nævnes, fordi de nu engang hører med i systematikken, til nyskabende begrebsudvikling. Det originale finder man i beskrivelsen af modellens sidste vertikale akse, interpersonel karakterisering. Her udvikler PKH en nyhed, et karaktant-begreb. Som navnet, der spiller på Greimas' aktant-begreb, antyder, er det et medieringsforsøg mellem aktant og karakter, i miniature en sammenfatning af hele projektets idé. Her præsenteres man for en komplet karakterologisk grammatik med begreber som aktiv/passiv prædikat-karaktant, aktiv/passiv vehikel-karaktant.

Hvis man havde ventet i bogens afslutning at se dette begrebsapparat bragt i udfoldelse i analyser, bliver man overrasket. I stedet for at bruge sine egne præcist definerede og differentierede begreber, trækker PKH E.M. For-

sters ganske vist anskuelige, men også uldne begreber, 'flade' og 'runde' karakterer, af stald for at diskutere dem og demonstrere deres analytiske anvendelighed. Som begrebsbruger og -analytiker er PKH speciel. Han accepterer først langmodigt at bruge hævdvundne begreber, men kaster sig siden over dem med analytisk skarpsyn og får hurtigt en anden betydning puttet ind i dem. 'Flade' og 'runde' karakterer kommer i hans version ikke blot til at betyde henholdsvis enkle, let genkendelige og sammensatte, for læseren overraskende personer, som hos Forster. I de meget spændende og øjenåbnende analyser, hvor disse begreber afprøves i praksis bliver 'flad' og 'rund' af PKH anvendt ikke kun om fortælle teknik og tema, men også om valg, de fiktive karakterer træffer. Begreberne forlader derved fortællingens formale aspekt og invaderer personernes eksistentielle selvforståelse. Analyserne er (som sagt) spændende, men ikke efter den systematik, der forud er blevet opbygget.

Denne konstatering har PKH dog allerede forudset. Fremstillingen, der stedvis er omstændelig og uhyre selvreflekteret med tilbagevendende sammenfatninger, leverer også i vidt omfang sin egen kritik med mange garderende forbehold. I sidste kapitel opsummeres afhandlingens ræsonnement igen, og om skridtet fra modelopbygningen til analysen skriver PKH således: »Hvor intentionen i kapitel 5 således er et nuanceret vokabular, der skaber overblik og giver grundlag for næranalytisk praksis, er den i kapitel 6 nærmest direkte modsat.«

Afhandlingen byder desværre ikke på ret mange analyser. Ud over de

nævnte mere omfattende bliver kun små scener taget frem til støtte for teoriudviklingen. Analyse materialet er udvalgt, så det overbevisende illustrerer terminologidiskussionen, men det er uden historisk bredde og repræsentativitet, hvilket må beklages. Materialet er naturligvis principielt uafgrænset, men netop derfor kalder det også på et eller andet ekspliciteret udvælgelsesprincip. PKHs eksempelvalg går (sådan opleves det i hvert fald) i for høj grad efter princippet: Jeg tager, hvad der passer i mit kram. Historiske perspektiveringer dukker sporadisk op, men overvejelserne i disse får ikke lov til at strukturere afhandlingens komposition. Emnet frister konstant til digressioner i alle retninger, men for at komme frem til sit mål har PKH måttet pålægge sig en vis askese. Efter godt én sides forsøg på at trække en overordnet udviklingslinje skriver han: »Jeg vil ikke gå videre ind i disse udviklingsperspektiver, men i stedet forsøge at begrebs- og anskueliggøre ... « Jeg synes, det er lidt ærgerligt, men på den anden side har det været prisen for at fastholde fokus på projektets kerne: at vise karakterens mediator-funktion i interferensfeltet mellem den indlevende læsning og den demaskerende tydning.

PKH har med sin afhandling ikke netop bevæget sig ind i et nyt og ukendt felt; han har derimod gjort noget, der er mere usædvanligt. Han har kastet nyt lys ind i et felt, vi troede, vi til trivialitet var bekendt med. At dette felt så samtidigt venter på andre undersøgelser, er ikke det mindst betydningsfulde ved afhandlingen.

Isak Winkel Holm

Metaforens vrangvendinger

Detlef Otto: *Wendungen der Metapher. Zu Übertragung in poetologischer, rhetorischer und erkenntnistheoretischer Hinsicht bei Aristoteles und Nietzsche.* München 1998 (Wilhelm Fink Verlag).

Aristoteles er tydeligvis i tvivl om metaforens filosofiske respektabilitet. På den ene side skriver han i *Retorikken* og *Poetikken*, hvordan metaforen lever op til den retoriske dyd om talens klarhed (*saphes*), så det at skabe metaforer ligefrem er væsensbeslægtet med det at tænke. På den anden side hedder det i *Topikken*, at alle metaforer er uklare og utydelige (*asaphes*), hvorfor filosoffer i det hele taget gør klogest i at undgå den slags. For Aristoteles har metaforen altså janusansigt: på forsiden et nyttigt kognitivt redskab, på vrangside den mest skandaløse meningsopløsning.

Metaforens spaltethed er udgangspunktet for den unge tyske litterat Detlef Ottos stort anlagte doktorafhandling, *Wendungen der Metapher*. I sine på en gang pertentlige og perspektivrige læsninger af to af metaforologiens største koryfæer, Aristoteles og Friedrich Nietzsche, forsøger Detlef Otto at give et signalement og en tolkning af metaforens meningsnedbrydende vrangside.

Afhandlingens første del handler om Aristoteles, som gør mest ud af den harmoniserende historie om, at metaforens gådefulde betydningsfylde blot må forstås som en kort, ubehagelig overgang, før det hele heldigvis ender trygt i en